

ONDREJČÁK ESZTER

ANTON STRAKA CSEHSZLOVÁK KULTÚRATTASÉ ÉS „MAGYAR BARÁTAI”

Ember szóljon az emberhez, szeresse az embert. Nehezen tudom megérteni azokat, akik egy nemzetet gyűlölni tudnak. Ostoba politikusokat, uszító újságokat lehet gyűlölni, de egy népet, a valódi embert – soha. Ha megismerjük egy nemzet szellemi reprezentánsait, emberi íróit, rajtuk keresztül megszeretjük a nemzetet.

(KAREL ČAPEK nyilatkozata Nádass József leírásában)¹

■ Az 1950-es évektől egészen a kilencvenes évek közepéig jelentős szakirodalom készült Anton Strakáról, a két világháború között Budapesten is tevékenykedő csehszlovák kultúrattaséről. Leginkább kortársai emlékeztek meg a harmincas évekről. Például az *Apollo* főszerkesztője és Straka munkatársa, Gál István, aki sorra adta ki cikkeit József Attiláról, Lukácsról és Strakáról, de Szántó György, Straka barátja is jelentős cikkeket jelentetett meg. Ők ketten voltak azok, akik Straka emlékét legerősebben őrizték 1945-ben bekövetkezett halála után. Többnyire az *Irodalmi Szemlébe*, *Népszabadságba*, *Tiszatájba* és *Filológiai Közönybe* írt cikkeik mellett levelezésének egy kis hányadát is közreadták. Levelezést közölt továbbá Patyi Sándor, Sára Péter és Sándor László is, utóbbi Straka utolsó éveiben folytatott egy évig tartó levelezésüket bocsátotta közre.²

Irodalomtörténeti szempontból mindenekelőtt az egy évvel későbbi *Déjiny a národy* és a *Tanulmányok a csehszlovák–magyar irodalmi kapcsolatok köréből* című kötetek huszadik századi irodalommal kapcsolatos tanulmányai érdemelnek különösebb figyelmet.

Érdekes az a hallgatás, ami Straka eltűnését követte, ez valószínűleg a politikai légkörnek volt tulajdonítható, de az is lehet, hogy családtagjai, barátai reménykedtek, hátha visszatér még hozzájuk. Megfigyelhető az is, hogy a kilencvenes évek közepétől egészen 2003-ig nem jelent meg egyik közép-európai országban sem jelentős mű Strakáról. 2003-ban azonban, mintha csak pótolni akarnák ezt a hiányt, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága által szervezett pozsonyi tudományos tanácskozáson elhangzik Turczel Lajos kiváló előadása *Anton Straka teljesebb portréja* címmel, amelyben széles körű tevékenységét méltatja; Budapesten pedig megrendezésre kerül az Anton Straka 110. évfordulója alkalmából rendezett konferencia a Cseh Centrumban, ahol nyolc előadó mutatja be a szlovák nemzetiségű, Kassán született csehszlovák kultúrattasé életét, munkásságát, jelentőségét. 3 órai kezdettel a Bohemia Baráti Kör, a Zuglói Szlovákok Önkormányzata, a Cseh Centrum és a Szlovák Intézet munkatársai, illetve Csoma Borbála és Straka dédunokája, Martin Palán felavatja egykori budapesti lakásánál, az Amerikai út 37. szám alatti villa falánál elhelyezett emléktáblát, és kiadják az egyetlen kétnyelvű monográfiát, a Csoma Borbála által készített „*Hídat verj, ne éket!*” című könyvet. 2003-tól minden évben megünneplik a két világháború közötti csehszlovák kulturális attasé évfordulóját Budapesten, az Amerikai út 37. szám alatti villánál, a „péntek esték” színhelyén.

Ki volt ez a Straka? És milyen szerepet töltött be a két világháború között a csehszlovák–magyar irodalmi életben? Erre a kérdésre eddig csak homályos választ adhatunk. A kortársak cikkei néhol pontatlanok, a korabeli szépirodalomban felvázolt emlékezések, illetve a családtagok, barátok visszaemlékezései nem mindig tekinthetők

megbízhatónak. Az Országos Széchényi Könyvtárban, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, a Magyar Országos Levéltárban és a prágai Külügyminisztériumi Levéltárban fennmaradt források, könyvek és cikkek keveset árultak el eddig róla. Hiányoztak a kirakós játék utolsó, legjelentősebb darabjai, így csak hézagos ismereteink voltak ez idáig tevékenységéről.

Most azonban sikerült felkutatni Straka fennmaradt hagyatékát Prágában, aminek digitalizált változata az MTA Könyvtára és Információs Központja igazgatójának, Monok Istvánnak és a Straka-örökösöknek, Martin Palánnak és Věra Palánovának köszönhetően most már az MTA Könyvtára tulajdonában van. A kéziratos hagyaték digitalizálását (több mint 7000 felvétel) a könyvtár munkatársai, Horányi Károly és Láng Klára végezték. A kiküldetést Gál Jenő, a prágai Károly Egyetem magyar tanára segítette. A kutatóutat Kabdebó Lóránt professzor, a Miskolci Egyetem tanára, a Szabó Lőrinc Kutatóhely vezetője és Kulcsár Szabó Ernő akadémikus, az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet igazgatója tette lehetővé.³

Ezenkívül a budapesti Volkmann utca 8. szám alatti lakásból, Szabó Lőrinc könyvtárából megmaradt levelek, könyvbejegyzések kerültek elő. Az itt többségben levő magyar, német és francia könyvek mellett szlovák és cseh költők, írók művei is nagy számban fordulnak elő. Mindenekelőtt Emil B. Lukáč szlovák költő és František Halas cseh költő munkái. Például az *Anyókák* (*Staré Ženy*), amelyet Anton Straka fordításában 1937-ben közös vállalkozásban adott ki a Szép Szó Budapesten és az Eugen Prager Kiadó Pozsonyban. Benne kis nyomtatott lapon fordító ajánlása: „Szíves megemlékezéssel és igaz barátsággal ajánlja Anton Straka.”

Halas másik kötetének, a *Tvárnak* címlapján szintén ajánlás olvasható cseh nyelven. Benne az *Anyókák* gépelt irata,⁴ a költő levélborítékja és cseh nyelvű kéziratos levele Szabó Lőrinchez. Az ajánlás és levél szövegének két nyelvű (gépelt) változata is fennmaradt a kötetben. A cseh levél magyarra való átültetését Straka végezte. Az ő hagyatékában is megmaradt egy másolata. Az ajánlás fordítása a következő: „Szabó Lőrincnek a költőnek forrón s emlékére egy találkozásnak a »Poézisben« az ő F. Halas-a. Prága, dátum.” A levél fordítása pedig: „Igen nagy örömöm van az Ön üdvözléséből s az Ön fordításaiból. A költő a költőnek nem kell hogy sokat mondjon ahhoz, hogy megértsek egymást. Néha ez hallgatással jobban megy, mint szavakkal. Kívánnám magamnak, hogy ilyen hallgatás legyen közöttünk. Az Ön verse, amelyet fordításban elolvastam, annyit beszélt nekem Önről, hogy szeretem Önt. Igen, »homlokodtól fölfelé!« Küldöm Önnek a legutolsó könyvemet. Jöjjön el Prágába s hozza el a barátait is és az én üdvözléseim nem csak az enyéme – a többiek nevében is mondom. Tegye meg ezt! Szép lesz ez, elmegyünk valami melankolikus vándorlásra mindaz után, ami itt szép éjjel és nappal. Gondoljon majd néha ismét reám! Kézzsorítással az Ön F. Halas-a.”⁵

A *Tvárnak*ban hevert továbbá Straka saját kezű aláírásával ellátott levele is Szabó Lőrincnek (1933. február 24.): „Kedves Szabó úr! Mellékelten küldöm vissza Fr. Halas levelét s a dedikált könyvet a levél s a dedikáció magyar fordításával. Megjegyzem, hogy Halas evvel a verseskönyvével nyerte el a cseh-szlovák irodalmi állami díjat a múlt év őszén. Nyersen lefordítottam Halas 3 versét ebből az új könyvből, talán érdekelni fogják Önt.⁶ Továbbá csatolom a »Slovenské Pohľady« c. szlovák irodalmi lap ezévi első számát. A 36. oldalon ott találja »Homlokodtól fölfelé« c. versének igen jól sikerült szlovák fordítását Emil B. Lukáčtól, akivel bizonyára találkozott a PEN club kongresszusán Budapesten.”⁷

Szabó Lőrinc 1935. május 20-án költözött családjával a ház első emeletére, kétszoba-konyhás lakásba. Dolgozószobájában található könyveit hosszú évek alatt gyűjtötte össze. Van, amelyet vásárlás útján szerzett be, de jelentős az ajándékozott, dedikációkkal ellátott művek száma is. Az itt található gyűjtemény 1957-ben 5 és fél ezer tételből állt. Azóta nem gyarapodott.⁸ Ifj. Szabó Lőrinc, a versekből ismert Lóci halála után a Szabó Lőrinc-örökösöknek, különösen Szabó Lőrincné Blazovits Évának köszönhetően a könyvtár ma kutatás céljából látogatható. Ropolyi Lajos, a Szabó Lőrinc Alapítvány intéző bizottsági elnöke felügyelete alá tartozik a könyvtár és a dolgozószoba tárgyi, szellemi emlékeinek őrzése.

Trianon után Magyarországon hiányzott a hivatalos együttműködésre való készség az 1918-ban létrejött csehszlovák állammal. Ezt az időszakot az elzárkózás és politikai ellentétek kiéleződése jellemzi. Magyarországon sérelmezték az országhatárok igazságtalan kijelölését, az autokratikus Horthy-rendszer pedig rossz szemmel nézte a csehszlovák–magyar kulturális közeledéseket. Hiányzott a szlovák nemzeti emancipáció elfogadása Csehszlovákiában, és erősödtek a nacionalista nézetek is. A hivatalos magyar politika elítélte a szomszédos országhoz való közeledést, és minden ilyen irányú kezdeményezést nemzetietlennek nyilvánított.

A húszas évek második felétől a harmincas évek elejéig a csehszlovák–magyar közeledési kísérletek még inkább beszűkülnek, a két ország politikájára a kölcsönös bizalmatlanság a jellemző. Ennek ellenére 1931 szeptemberében Pozsonyban megrendezésre kerül a Sarló mozgalom kongresszusa, melynek tagjai már toleránsabb nézetet képviselnek. Az *Apollo* folyóirat mellett ez a mozgalom a szomszéd népek barátságának kiépítését szorgalmazza. 1930. november közepén Móricz Zsigmond utazik Csehszlovákiába. Előbb Pozsonyban tart előadást a *Nyugatról* és a magyar irodalomról, majd Prágában ad elő nemzetközi irodalmi problémákról. Hazaérkezése után azonnal támadások kereszttüzébe kerül. Két évvel később megjelenik Prágában Bohumil Miller Ady-kötete, 1935-ben pedig Mirek Elpl válogatása. A pozsonyi és bécsi magyar sajtó, a *Jövő*, a *Tűz*, a *Bécsi Magyar Újság* érdeklődni kezd a szomszéd népek irodalma iránt, a *Korunk* haladó világnézetet képvisel, az *Új szó* szerkesztőségi programja pedig már a kelet-európai együttműködést hirdeti.

Ebben a légkörben kezdi meg munkáját Anton Straka csehszlovák kultúrattasé Budapesten, 1925-ben. Az első csehszlovák–magyar együttműködésről készült nyilatkozatát magyar folyóiratban 1931 májusában jelenteti meg. A *Literaturába* ezt írja: „Hogy a nemzetek egymást megérthessék, előbb meg kell egymást ismerniök, s itt a kultúra a legfőbb specializáló, de egyszersmind összekötő terület. A nemzetek irodalmában, zenéjében s művészetében tükröződik vissza a népek lelke, szíve, s a szívek és lelkek összedobbanásában gyakran elegendő egy tekintet, egy kézszorítás. Mindig nagyon boldog vagyok, ha kölcsönös kulturális akciók szerény munkatársa lehetek s bizton remélem, hogy a jövő mindinkább meg fogja ezeket a törekvéseket könnyíteni.”⁹ Ebben a szellemiségben végzi egész élete során „összekötő” munkáját.

1932 körül megkezdí Karel Čapek prágai szalonjának mintájára a „péntek esték” szervezését, a csehszlovák–magyar kulturális közeledés legfontosabb eseményét. A Straka-hagyatékban fennmaradt „péntek esték” notesze bizonyítja, hogy ezeken az irodalmi, művészeti teadélutánokon, estéken több mint száz cseh, szlovák és magyar író, költő, újságíró és művész vett részt. József Attila nevét majdnem minden péntek esti bejegyzésnél ott találjuk.

Ezeket a találkozókön vetődött fel az a gondolat, hogy el kellene készíteni a cseh és szlovák költők antológiáját magyar írók fordításaiban, még 1932-ben. Ezt a gondolatot aztán tett követte, Straka vezérletével József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Patai Edith, Horváth Béla, Komlós Aladár és Berzy András hozzáfogtak a műfordításokhoz. Elkészültek a legnagyobb cseh és szlovák költők válogatott versei, a Horáé, Smreké, Bezručé, Wolkeré, Vilém Závadáé, Ivan Kraskoé és sokan másoké. A szlovák verseket mind Darvas János fordította. Így került be 18 cseh és 13 szlovák költő verse az antológiába, 8 magyar fordító munkájában. Az előszó megírására Straka Szabó Lőrincet kérte fel, a bevezetés azonban kimaradt a kötetből.¹⁰

A *Cseh és szlovák költők antológiája* (1936) beteljesítette feladatát, az első jelentős kezdeményezés lett három nemzet között, és közel hozta Horát, Halast, sok más cseh és szlovák költővel együtt magyar kortársaihoz.

Josef Hora látogatása ebben a körben, 1935-ben nagy visszhangot váltott ki. Erről így ír Straka november 16-i levelében József Attilának: „Holnap, pénteken este [...] összejön nálam a rendes pénteki társaság – vendégünk lesz Josef Hora Prágából. Össze akarom hozni a magyar írókkal. Kérlek, jertek el ti is – már mint Hora verseinek a fordítója is kell hogy nálam légy. Emlékszel a verseire: »Könyvek az asztalon« és »Szívem testvére az idő.«¹¹ – Kosztolányi és Szabó Lőrinc is eljönnek.”¹²

József Attila akkoriban a kb. 3 perces gyaloglásnyira eső Korong utca 6. szám alatt lakott, így közelebb kerülhetett Strakához. 1932 decemberében Szántó Juditnak írt leveléből kiderül, hogy Strakától akart ekkortájt 60 pengős csekkbefizetést kérni cipőre és egyebekre.¹³ Január 28-án már Babitsnak ír, akit korábban megbántott, és kisebb összeget kér a Baumgarten Alapítványtól, mert feleségével együtt éheznek.¹⁴

József Attila mindig is Csehszlovákiába szeretett volna utazni. Strakát vízumkérés miatt kereste meg, Szántó Judit szerint 1930 áprilisában.¹⁵ Ettől kezdve életük végéig tartó szilárd és mély barátságot kötöttek.

A magyar költőnek szerepe volt abban is, hogy 1937-ben megjelenhetett Straka Halas *Anyókák* című verséről készített műfordítása. A PIM Kézirattára megőrizte ennek a versnek a születési munkálatait. A Szabó Lőrinc könyvtárában talált gépelt vers irata itt József Attila és Straka javításaival olvasható.¹⁶ Az antológiában Halas versei mind egyikét Szabó Lőrinc fordította. Ezt a verset azonban nem, és Nádass József halála előtti telefonbeszélgetéséből tudjuk, hogy később szemrehányást tettek maguknak, mivel egyikét sort azért meg kellett volna változtatniuk. Straka eredetileg Szabó Lőrincet kérte fel a fordításra, aki azzal utasította el, hogy ennél jobbat úgysem tudna csinálni belőle.¹⁷

Szabó Lőrinc és Korzáti Erzsébet Straka segítségével utazta körbe Csehszlovákiát 1933. augusztus első két hetében. Ez a kirándulót volt a leghosszabb Szabó Lőrinc külföldi útjai közül, és ez volt a leghosszabb időszak is, amit együtt tölthettek. Július 14-én így ír erről Straka: „A fiatal magyar nemzedék legnagyobb költője, Szabó Lőrinc úr útra készülődik a szünidőben Csehszlovákiába, hogy ismerkedjék a viszonyokkal, és érintkezésbe lépjen csehszlovák irodalmi körökkel.”¹⁸

Vékesné Korzáti Erzsébet csehszlovákiai útinaplója részletesen beszámol az útról. A *Huszonöt év* című kiadványban helyett kapott írás első dátuma augusztus elseje. Ekkor szálltak fel a Prága felé tartó vonatra Budapestről, és érkeztek meg Pozsonyba. Az út „a Vág völgyét, Stubnyafüredőt, a Tátrát érintette, majd bejárta majdnem a teljes Csehországot keresztül-kasul, s a Szász-Cseh Svájcon át Drezdába is elvitt.”¹⁹ Ez alatt az idő alatt Szabó Lőrinc folyamatos levelezést folytatott feleségével, így a kirándulás részleteit ezekből a levelekből is megismerhetjük.

A *Harminchat év* című gyűjteményben olvasható Szabó Lőrinc Stubnyafüredőről küldött levele az akkor Debrecenben vendégeskedő feleség, Mikes Klára számára, augusztus 2-án: „...kb. egy időben érkeztünk: maguk Debrecenbe, én hirtelen kanyarral ide Stubnyára. Szerettem volna mindenekelőtt Straka dr.-t látni, beszélhivalóm is lett volna vele. De nincs otthon, pár napja kirándult családotul a Fátrába, minden percen várják haza. Ha reggelig nem jön, megyek tovább Brünn felé.”²⁰ Blanskóból jelzi augusztus 4-én, hogy az Óriáshegységbe készülődik. Innen írja feleségének: „Nagyon hálás vagyok Strakának, szeretnék vele lenni hirtelenében – talán búcsúzáskor visszamegyek még hozzá.”²¹

Levelei közül legérdekesebb az augusztus 9-én Prágából küldött képeslap, amely a Barrandovi teraszokat ábrázolja. Ezt a képeslapot a kor legjelentősebb szláv költői írták alá; Smrek, Prídavok, Hora, Závada, Halas, Egon Hostovsky. A hetedik név a Palkovičé.²²

Korzáti Erzsébet útinaplójának legutolsó ismert bejegyzése Prágába érkezésüket jelöli 9–10-én: „Be is értünk pontosan. A Wilson pu.-ra futottunk be és a Hoover úti, szomszédos Hotel Wilsonban szálltunk meg, egy elsőrendű szállodában. Még este sétálgattunk a város legragyogóbb pontján, a Vencel téren.”²³ A Wilson pályaudvarnál található hotelt a kommunizmus alatt lerombolták, most autópálya áll a helyén, nevét pedig a pályaudvartól nem messze levő Hotel Wilson tartja fenn. A *Terasy Barrandov* épülete, ahol egykor a magyar költő barátaival uszonnázott, romos állapotban áll Prága külvárosának egyik legszebb turista látogatóhelyén.

A napló további részei, amelyek Prágáról, a Prága környéki kirándulásokról, Pilsenről, Karlsbadról, Marienbadról, Chebről, a második prágai tartózkodásról, Bodenbachról és Drezdáról számolhattak be, elvesztek. Az úti beszámoló ismerősöknek és barátoknak íródott. A háború alatt megrongálódott, de a maradvány felhasználásával Szabó Lőrinc lediktálta szövegét.²⁴ Ezenkívül verseiben is megörökítette a csehszlovákiai utazás emlékét. *Idegen* című költeménye az Óriáshegységben látottakról szól, amelynek magyarázatát így adja meg a költő a *Vers és valóságban*: „Ez meg csehszlovákiai vers. A *Szabad Nép* pár héttel ezelőtt egy tátrai levélben említi, hogy Anton Straka [...] jóban volt velem; idézi is egy levélrészletét hozzám. [...] Ez a Straka nekem

nagyon jó barátom volt, és mi ketten dolgoztunk együtt a cseh–magyar kultúr-barátságban, és nem azok, akiket emlegetni szoktak. [...] Strakától kaptam magamnak és külön Erzsikének II. osztályú gyorsvonati szabadjegyet egy egész hónapra az összes cseh vasútra... [...] Én semmiféle kötelezettséget nem vállaltam a szabadjegyekért, egyetlen cikknek a megírását sem. »Nem baj, nekünk megéri, hogy Sz. L. egyáltalán tud a mi valóságos életünkről és szépségeinkről!« – mondta Straka.²⁵ A verset később Szabó Lőrinc a *Különbéke* című kötetbe válogatta be.

Korzáti Erzsébet halála után, *A huszonhatodik év* szonettjeinek 18. darabjában *Hova?* címmel teszi fel a Villon-fordító a francia költő szavaihoz hasonlóan a kérdést, hová tűnt kedvese és jó barátja, a hű Straka? A vers magyarázatából kiderül, hogy ő figyelmeztette őket annak idején a Macocha barlangra.

Strakával Szabó Lőrinc és Korzáti Erzsébet útjuk során nem találkoztak. Az MTA Könyvtárban található augusztus 6-i levél viszont bizonyítja hű barátságukat: „Kedves jó Barátom! Roppantul sajnálom, hogy itt nem találkoztunk, de nem is sejtettem, hogy erre fogsz utazni, hisz a terv másként szólt! Még ha legalább előre értesítettél volna! Nem is tudom kimondani, mennyire örültem volna, ha itt együtt töltöttünk volna egy-pár napot. Juj, de bosszant a dolog! Annál inkább megörültem kedves soraidnak, amelyeket itt hagytál. Hidd el, bennem is ugyanaz az őszinte, odaadó és mélységes barátság él, amelyet a Te kedves soraidból olvastam. Nagyon boldog vagyok, hogy Téged boldognak látlak, s hogy Neked oly nagy örömet szerezhettem!”²⁶

Kabdebó Lóránt 2005. október 15-én – a csehszlovákiai utazás emlékére – a Brünn melletti Macocha szakadéknál, a Hotel Macocha turisztaszálló falán leleplezte Szabó Lőrinc emléktábláját. Az emléktábla Szilaveczy István érsekújvári szobrászművész alkotása, fekete indiai gránitból készült, amit a Miskolci Egyetem, az Anyanyelvi Konferencia és a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége készíttetett. Jelenleg az emléktábla új helyére való költöztetését várja.

Egy másik emléktábla felállítását tervezzük most a Straka-örökösökkel, Kabdebó Lóránttal és Gál Jenővel együtt Straka egykori prágai lakásánál, a Za Pohofcem 14. szám alatt. Ez az emléktábla Szabó Lőrinc és Anton Straka hű barátságát, illetve a csehszlovák–magyar kulturális megbékélést szimbolizálná.

Korzáti Erzsébet és Szabó Lőrinc levelezésükben később is megemlíti a csehszlovákiai utazást. Szabó Lőrinc Déda–Bisztrából írja 1935-ben, hogy: „Jó, nagyon jó minden. A legjobb talán az, hogy az Óriáshegységre emlékeztet lépten-nyomon.”²⁷ Korzáti Erzsébet pedig 1933. szeptember 24-én, nem sokkal hazaérkezésük után írja, hogy „Vasárnap d. után én is magára gondoltam [...]. A verset is olvastam, a Sztrakáját is láttam (képét az újságban).”²⁸ Ez a vers az *Idegen* című, amely a *Pesti Napló* szeptember 24-i számában jelent meg, és ugyanez közli Eduard Beneš magyarországi látogatása alkalmából azt a képet is, amelyen Straka üdvözli a csehszlovák külügyminisztert.

Németh László és társai 1935-ös romániai utazását szintén Straka kezdeményezte. Németh László második világháború utáni szláv irodalmi érdeklődése²⁹ a harmincas évek elejére tehető, amikor is Straka tudomást szerezve az író ilyen irányú tájékozódásáról, felkereste őt lakásában, és könyvekkel látta el.³⁰

1936 nyarára József Attilát hívja Prágába: „Sokszor elbeszélgettünk róla, hogy eljőnnél ide, megnézni Prágát és megismerni az itteni életet. [...] Költségedbe nem kerülne, nálam lagnál, mint a Szép Szó szerkesztője vasuti jegyet kapnál s itt csak meglennék szépen, szerényen! Ha ráérsz, úgy július közepe táján jer el! [...] Itt megbeszél-nénk egyet s mást – közben júl. 13-án megülnék a születésnapomat. Az anthológiának itt hallatlan sikere van a csehszlovák körökben is! A lapok szépen írnak róla. Ha kedved tartja, jer el, már csak azért is, hogy az itteni költők megismerjenek téged – a fordítójukat.”³¹

József Attila 1937-ben a *Szép Szó* szerkesztőségével együtt készülődött Csehszlovákiába. Az út előtt azonban megbetegedett. Október közepéig még megvolt a remény, hogy a szerkesztőség tagjaival tud utazni, így neve is rajta maradt a tiszteletjegyen és programlistán. Straka hosszú hónapokon át szervezte Nádassal a felolvasóesteket, melyek többek közt a prágai Vencel téri „Zlaté Husy” különteremben és a Pritomnost Klubban valósultak meg.³²

A fennmaradt, *Szép Szó* szerkesztőségétől származó, Strakának címzett levelek nagyrészt József Attila súlyos betegségéről, majd haláláról szólnak. 1937. augusztus 18-

án: „...valószínűleg olvashattad a lapokban, hogy Attila idegileg nagyon rossz állapotban most szanatóriumban fekszik. Ennek az a következménye, hogy a nála levő Halasfordításodat nem tudjuk elővenni. [...] Egyébként remélem, hogy Attila szept. közepére rendbe jön és az októberi utazásban minden bizonnyal részt vehet.” 1937. december 5-én: „...bizonyára hallottad már a rettenetes hírt, Attila meghalt. Mit szóljunk erről, mit beszéljünk. Ha Prágában leszek, majd amit tudok, személyesen elmondok.”³³

Straka özvegye mondja később Szántó Györgynek, hogy férjét nagyon megviselte Attila halála. Éppen amikor át akarták hozni barátaival, hogy egy kicsit megpihenjen a stószói fürdőben.³⁴ Straka volt az, aki József Attila halála után a prágai és pozsonyi sajtóba emlékezősokaságát íratta. Fejtő Ferenc december 22-i levele kifejezi a kettőjük viszonyát: „Nagyon köszönjük megható soraidat, amelyeket József Attila halála alkalmából intéztél hozzánk. Tudjuk, hogy Téged nagyon szeretett s mindig a nagyrabecsi hangján szólt Rólad. [...] Következő számunkat teljes egészében József Attila emlékének szenteljük.”³⁵

A „péntek esték”-en megfordult a *Nyugat*, a *Toll*, a *Szép Szó*, a *Századok*, az *Apollo*, az *Est-Lapok*, a *Literatura* szerkesztőségének majdnem összes tagja. Lukáč, aki szintén részt vett egy ilyen péntek estén, a legteljesebb képét adja ezeknek az összejöveteleknek: „A budapesti Amerikai úton van egy szép villa, a cseh-szlovák követségünk sajtóattaséjának, Straka barátomnak a lakóhelye. Minden pénteken összejön ott a fiatal Magyarország szellemi elitje. Öten, tízen, húszan, mikor hogy, de eljönnek. Nincs ott elfogultság, ámbár nincsen semmi rábeszélés egyik részről sem. Szellemi találkozóhely s ahogy nézem az elmúlt péntek névsorát, nem kis nevekkal találkozom ott az egyes csoportokból. Attasénk személyes titka, miként nyerte meg a bizalmat, miként oszlatta el a gyanakvást, amely velünk szemben ott általános [...]. Nyíltság és egyenértékűség az egyedüli elvek, a költészet és művészet iránti szeretet az egyedüli törvény.”³⁶

A kultúrestek azonban csakhamar szemet szúrtak a magyar jobboldali nézeteket valló hivatalnokoknak és újságíróknak. Milotay István, a *Magyarország* lap szerkesztője megtámadta Strakát és körét. 1934. április 29-én még bejelentik a vasárnapi számban a „szlovák Ady”, Lukáč érkezését, május elsején viszont már titokzatos magyar teadélutánoknak nevezik a péntek esti összejöveteleket. A Zilahy szerkesztette *Magyarország*, Szabó Lőrinc akkori munkahelye megvédte ugyan az estéket, és hangoztatta, hogy ezek politikailag semlegesek, csak kulturális, irodalmi célt szolgálnak, de a nacionalista eszmék előretörésével egy időben fokozatosan növekedett az őket ért támadások gyakorisága is. Megfigyelték őket, így csak kávéházakban tudtak találkozni, nemsokára pedig ezt is be kellett szüntetniük. Strakát végül a csehszlovák nagykövetség hazarendelte Prágába. Ekkor már tíz éve dolgozott Budapesten.

Prágába való visszaérkezését követően Straka nem adja fel terveit. Sorra jelenteti meg műfordításait. Lefordítja többek közt Móricz *Légy jó mindhalálig* című regényét és *Barbárok* című elbeszélését, s nekilát a *Hét krajcár*nak is, amit azonban befejezni nem volt lehetősége. Műfordítói munkatársával, Nádass Józseffel lefordítja Ivan Olbracht *Suhaj, a betyár* című művét és Čapek *Dásenkáját* is. Az ő fordításában jelenik meg Jan Weiss *Ezeremeletes ház (Dům o tisíci patrech)* című fantasztikus regénye is 1929-ben.

Szalatnai Rezső az első cseh nyelvű Móricz-fordítást igen jelentős cselekedetnek tartotta. A szöveget elkérte annak érdekében, hogy recenziót írjon róla. Véleménye szerint más úgyszemint vállalkozna az ismertetésére Pesten.³⁷ Hogy miért nem, azt 1958-ban az *Irodalomtörténet* számára írt cikkében is kifejti *Móricz Zsigmond előszava a Légy jó mindhalálig cseh kiadásához* címmel. Ebben hivatkozik a két világháború közötti rossz csehszlovák–magyar viszonyra. Szerinte ennek a légkörnek köszönhető, hogy a cseh könyvkiadás sokáig hanyagolta Móricz regényeit, nem véve tudomást róla. Pedig Móriczot ekkortájt rágalalmazták és üldözték csehszlovák barátai, baloldali ismeretségei miatt Magyarországon. Így vállalta ezt a fordítói feladatot is Straka magára.

Néhány hónappal később azt írja Szalatnainak, hogy Móricz elbeszéléseiből gyűjteményt készít, és felkéri őt a válogatáshoz. A könyv azonban a háborús körülmények miatt nem jelenhetett meg, mindössze egy fordítás lát napvilágot, a *Barbárok*. Prágából írja május 16-án Szabó Lőrincnek, hogy ennél szebb novellát életemben nem olvasott. Megemlíti Babits regényét is, amelyről egy cég, feltehetően a Storché érdeklődött ekkoriban, s ehhez készíti a színopszist. József Attilának május 24-i levelében pedig arról ír, hogy jelenleg egy Márai-regény van fordítás alatt. Földessy Gyulának 1940. decem-

ber 20-i levelében már azt jelzi, hogy pillanatnyilag Babits regényét és Móricz *Hét krajcárját* készíti. Ezt Sándor Lászlónak is megírta ugyanezen a napon. Hozzá intézett leveleiben sokszor kitér Móriczra és a magyarországi cseh nyelvű könyvkiadás állapotára. Úgy látja, annak ellenére, hogy Prágában rengeteg magyar regényt, verset fordítottak le, Magyarországon alig jelent meg mű cseh írótól. Véleménye szerint, ha Práger Jenő nem vállalta volna az ilyen munkát, nem jelent volna meg cseh könyv magyarul.

*

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy Anton Straka barátaira, ismerőseire igen jelentős hatást gyakorolt, lelkesítette, inspirálta őket egymás kultúrájának, nyelvének megismerésére. Tipikusan idealista ember volt, aki a költészetben látta azt a hidat, amely három népet, három kultúrát leginkább összekötöni képes. *A Cseh és szlovák költők antológiája* mellett egy nagy Ady-kötet volt az álma. Egy olyan cseh nyelvű antológiát akart létrehozni, mely első felében Ady műveit, a másodikban a kor jelentősebb magyar költőit szerepeltette volna. A PIM Kézirattárában megmaradt pár vers az Ady-versek közül, amelyet dr. Hartl és Straka fordított.³⁸ Hartl nem tudott magyarul, Straka nyersfordításai után dolgozott.

Az *Új magyar lírai antológiáról* (*Nová maďarská poésie*) megmaradt a vázlat-füzet Straka hagyatékában, és levelek sokasága is, leginkább Sándor Lászlóhoz és Földessy Gyulához címezve. Utóbbit kiváló Ady-szakértőnek tartotta Straka. Kassák, Babits, Szabó, Kosztolányi, Weöres, Tóth, Juhász, Illyés, Győry és mások neveit, verseit tartalmazza ez a füzet. Fordítótársa, dr. Hartl hagyatékában is hevernek ebből az időből, az antológia darabjaiból fontos dokumentumok.³⁹ Az elkészült versfordítások sohasem jelenhettek meg.

1940. február 8-án Straka nagy Ady-estet rendezett a német elnyomás alatt, ahol a *Magyar jakobinus dalát* és József Attila *A Dunánál* című költeményének utolsó strófáját olvasta fel saját fordításában. Egy évvel később – baloldali kapcsolatai miatt – háromévi börtönbüntetésre ítélik, és a bautzeni börtönbe hurcolják. Ekkor tűnik el iratainak, munkáinak nagy része is. Egyik utolsó feljegyzése hihetetlen emberséget sugároz: „Mily kimondhatatlan s talán kegyetlen szeszélye a sorsnak: a magyarok apám emléktábláját összetörték, szlovák testvéreimre bombákat dobálnak, s csendőrsortüzet vezényelnek, s én bezárkózom a lelkembe s Ady »Magyar Jakobinus dalát« fordítom cseh nyelvre!!!”⁴⁰

Börtönből írt levelei azt mutatják, utolsó éveiben sem szűnt meg az európai humanizmus szellemében gondolkodni. 1940-ben Földessy Gyulának önvallomásszerű nyilatkozatot tesz: „Sohasem buktam karrierre, elismerésre, meg más efféle, ezért nem szeretem a reklámot sem. Nem azért teszem, amit teszek. Jólesett Móricz és Németh M. üdvözlete, szívből viszonzom.”⁴¹ 1943-ban pedig cseh nyelven írja a börtönből: „Én a jövőnkért akarok élni, dolgozni és alkotni, s az eddig elvégzett munkát kívánom folytatni a jelenlegi életformám megváltozását követően is.”⁴²

Szabadulása 1944 tavaszára volt várható. Azonban a németek mint politikailag gyanús személyt koncentrációs táborba viszik. Gross-Rosenből írja feleségéhez egyik utolsó fennmaradt levelét német nyelven, 1945. január 7-én. Ebben megköszöni a gondosan csomagolt ennivalót, amit karácsonyra küldött a számára, és üdvözlétét küldi barátainak, családtagjainak.

A 2003-ban Budapesten megrendezett konferencián dédunokája közvetítette szavait, aki elmondta, hogy ő kegyelmet nem kért, ő kegyelemre nem várt. Ő igazságot akart. 1942-ben fiának, Milánnak pedig ezt írja: „Én mindig is egy tölgy voltam, Milánka, de nem az erdőben éltem, hanem egy magányos dombon álltam, villámok és viharok gyakran értek engem, elhagyott tölgyet. Megtartottak és tartanak viszont most is gyökereim, melyek drága szülőföldemhez szívósan kötődnek.”⁴³

■ JEGYZETEK

A szerző a tanulmány megírásakor *Anton Straka magyarországi kapcsolatai* címmel a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica ösztöndíjában részesült. Köszönet Simon Attila történésznek, Kálmán C. György kritikusnak és Kabdebó Lóránt irodalomtörténésznek a szakmai támogatásáért.

1. A részletet a Straka-hagyatékban (a továbbiakban SH) fennmaradt kézirat alapján közlöm.

2. Sándor László: *Anton Straka kilenc levele 1940-ből*. Helikon 1964/2–3. 256–264. (S. L. a *Korunk* felvidéki szerkesztője.)
3. Az egyhetes kiküldetéséről lásd Kabdebó Lóránt: *Tóni, a hű cseh. Budapesti találkozások a Straka-szalomban*. Magyar Nemzet magazin, 2014. dec. 27., 29.; Bővített változat: *A digitalizált Straka-hagyaték Budapesten*. Magyar-Hon-Lap, 2014. dec. 28. <http://mkdsz.hu/content/view/full/35249/210/> Jav., jegyz. ellátta K. L.: *A digitalizált Straka-hagyaték Budapesten*. Irodalmi Szemle Online 2015. jan. 5. <http://www.irodalmiszemle.bci.sk/eber/2180-a-straka-hagyatek-az-akademia-koenyvtaraban#>
4. Utolsó oldalán Straka aláírásával: „fordította és Zilahy Lajosnak igaz tisztelete és nagybecsülése jeléül felajánlja Straka Budapest, 1936. jan. 2. –”.
5. Köz. Kabdebó: *i. m.*; Ondrejčák Eszter: *Szabó Lőrinc, Anton Straka magyar barátja*. Prágai Tükör 2014/6. 17–21.
6. A *Dal – Piseň, a Kislány a patakon – Děvčátka na řece* és a *Szeszély – Rozmar* c. költeményeket említi Straka. A gépelt irat felső szélén a következő áll: „Versek az »Arc« című államdíj-nyertes gyűjteményből.” Szabó Lőrinc könyvtára (a továbbiakban SzLK).
7. A SzLK-ban megtalálható *Slovenské Pohľady* c. folyóirat 1933-ban kiadott januári számának címlapján piros ceruzával, a költő kézírásával az alábbi olvasható: „36. old. Sz. L. versfordítása! »A homlokodtól fölfelé« szlovákul”. A tartalomban aláhúzva szintén piros ceruzával: „L. Szabó: Hore od čela. Preložil Emil B. Lukáč.”
8. *Szabó Lőrinc Könyvtára, I. Magyar szerzők művei*. Szerk. Buda Attila, ME–BTK, Szabó Lőrinc Kutatóhely, Miskolc, 2002. (Szabó Lőrinc Füzetek 3) 3–7; *Szabó Lőrinc Könyvtára, II. Külföldi szerzők művei*. Szerk. Buda Attila. ME–BTK, Szabó Lőrinc Kutatóhely, Miskolc, 2006. (Szabó Lőrinc Füzetek, 6) 3–7.
9. Lásd Gál István: *Anton Straka, József Attila csehszlovák diplomata-barátja*. Filológiai Közönlöny 1964/1–2. 188.
10. Lásd Kabdebó: *i. m.*
11. Josef Hora verse József Attila fordításában a *Korunk* 1933. áprilisi számában jelent meg. 1936 áprilisában a *Szép Szó* is közölte.
12. Patyi Sándor: *József Attila leveleiből*. ItK 1955/2. 225.
13. József Attila Művei: *Tanulmányok, cikkek, levelek I–II*. Szerk. Szabolcsi Miklós. Szépirodalmi, Bp., 1977. 651.
14. Uo. 653–654.
15. Lásd Szántó Judit: *József Attila műfordításairól*. Csillag 1954/8. 1506. Zsolt Béla 1930. ápr. 8-i levelében fordul Strakához ingyenes vízumkéréssel József Attila számára.
16. PIM K. RA. 626.
17. Szántó György: *Halas, Straka és a magyarok*. ISz 1976/9. 848. Méliusz József Temesvárról küldött levelében dicséri az *Anyókák* c. fordítást: „Köszönet az Anyókák pompás fordításáért. A költeményt valamelyik folyóiratunkban teszem közzé. Mi, haladó szellemű ifjú erdélyi magyarok a mostani néhez időkben teljes súlyunkkal a demokratikus Csehszlovák Köztársaság oldalán állunk. A Gondviselés óvja hazátokat, amely minden európai magyarnak második hazája.” (A részlet nem Méliusz eredeti magyar nyelvű levele – Sz. Gy.) Uo.
18. Gál István: *Anton Straka levelei Szabó Lőrinchez*. ISz 1973/5. 419. Cseh eredetiből ford. Szalatnai Rezső (– G. I.).
19. *Huszonöt év: Szabó Lőrinc és Vekesné Korzátí Erzsébet levelezése*. Kiad. Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina, Magvető, Bp., 2000. 453.
20. *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944)*. Kiad. Kabdebó Lóránt, Magvető, Bp., 1989. 430.
21. Uo. 432.
22. A képeslap dátumozása 9-e, de a „napló szerint 9-én este érkeztek Prágába, tehát valószínűbb a 10-i dátum”. Uo. 660.
23. *Huszonöt év...* i. m. 462.
24. A napló és kiegészítése az MTA Könyvtára Kézirattárában található meg (Ms 6310/70, ill. Ms 1375/2. 96–106).
25. Szabó Lőrinc: *Vers és valóság: Bizalmas adatok és megjegyzések*. S. a. r. Lengyel Tóth Krisztina, jegyz. Lengyel Tóth, Kiss Katalin. Osiris, Bp., 2001. 84.
26. *Huszonöt év...* i. m. 698.
27. Uo. 291.
28. Uo. 465.
29. Németh László 1945 után leginkább Alois Jirásek (*Kutyafejűek – Psohlavci*, 1951; *Sötétség – Temno*, 1953; *Mindenki ellen – Proti všem*, 1954) műveit fordítja.
30. „Németh László a péntek estére nem járt el, de ő is készült Prágába. Amikor a Tanút megindította, és a Közép-Európa rovatot megnyitotta, a szomszéd népek irodalmát és történelmét kezdte tanulmányozni. Cseh könyvekre is szüksége volt. [...] Németh László találó jellemzését adja Strakának: »A három nyelv – három égtáj – közül kétségkívül a csehben jutottam még a legmesszebb. Ennek volt személyi oka is. A cseh-szlovák követségen egy olyan ember volt ekkoriban a kultúrattasé, aki komolyan fogta fel a hivatását s azon volt, hogy legjobb oldaláról ismertesse meg velünk hazáját. Ez az Anton Straka, amikor meghallotta, miben fáradoz, jelentkezett s eljött a lakásomra is. [...] Könyvei egy része [...], melyeknek a meghozatalát fölajánlotta, ma is itt van maradék könyvtáramban...« Németh Lászlónak Keresztúry Dezsővel, Boldizsár Ivánnal és Szabó Zoltánnal tett romániai útjának megszervezését Straka javasolta kollégájának, Balta Mózesnek. [...] Straka már előre örült egy olyasfajta *Tanú*-számnak, amilyen a *Magyarok Romániában* lett aztán. Nem vitás azonban, hogy Németh

- László 45 után föllángolt cseh érdeklődése még Straka kezdeményezésére nyúlik vissza.” Gál: *Anton Straka, József Attila...* i. m. 189.
31. Straka levele József Attilának. Prága, 1936. jan. 24. PIM K. JA. 184.
32. Lásd Arató Endre: *A Szép Szó csehszlovákiai útja*. In: *Tanulmányok a csehszlovák–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Szerk. Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László. Akadémiai, Bp., 1965. 451–492.
33. Jó (?) levelei Strakához. SH.
34. Szántó György: *József Attila Prágában*. ISz 1975/4. 290–291, 293.
35. SH.
36. Emil B. Lukác: *Új arcú magyarok?* Kiad. Gál István: *Emil Boleslav Lukác egy Straka-estről*. Tiszatáj 1976/4. 68–69.
37. Szalatnai Rezső levele Strakához, 1936. dec. 3-i postai bélyegzővel. SH.
38. PIM K. V. 924.
39. Ennek rövid jegyzékét lásd Hana Kindlová *Anton Straka* c. írásában (*Tanulmányok...* i. m. 435–438.).
40. Straka levele Palotai Borishoz. 1939. ápr. 13. (SH) Lásd Szily Imre: *Az irodalom és a barátság híd-építője*. Élet és Irodalom, 1958/38. 7. (Az előkerült Palotai Boris-levél alapján megállapítható, hogy Szily Imre nem jól vette át a szöveget, ezért a főszövegben az eredetit közöljük.)
41. Sára Péter: *Levelek Anton Strakától*. In: *A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1959*. Szerk. Vargha Balázs. PIM–Képzőművészeti Alap K., Bp., 1959. 176.
42. Október 31-i levél. Lásd Martin Palán: *Anton Straka utolsó levelei*. In: *110 éve született Anton Straka – konferencia*, 2003. júl. 10. SH.
43. Július 12-i levél. Uo.

